Ελληνική Ένωση για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου, *Νομική αναγνώριση των γυναικοκτονιών. Επιχειρήματα, αντεπιχειρήματα, ερωτήματα και προοπτικές*. Επιμ. Ιάσονας Γουσέτης, Αθήνα, Μάρτιος 2026, σ. 278.

Ο όρος γυναικοκτονία έχει αποκτήσει το δικό του πεδίο στην ελληνική δημοσιότητα, συνοδευόμενος, αναπόφευκτα, από στρεβλώσεις και παραμορφώσεις. Ήδη γι' αυτόν το λόγο καλοδεχούμενη είναι – για τους νοήμονες αναγνώστες και αναγνώστριες – μια συλλογή, η οποία παρουσιάζει τις πλευρές του ζητήματος, βασισμένη σε εμπειρική-πραγματολογική πλαισίωση και εννοιακή ανάλυση. Η δημοσίευση της Ελληνικής Ένωσης για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου συγκεντρώνει τις αναπτύξεις οκτώ (πλην του επιμελητή) συγγραφέων, καλύπτοντας τόσο νομικές όσο και κοινωνικές διαστάσεις του θέματος. Εδώ ο ενδιαφερόμενος αναγνώστης και η αναγνώστρια θα βρουν διεξοδικές αναπτύξεις για τη θέση του όρου στη λογική του δικαίου, κυρίως στο πλαίσιο του ποινικού δικαίου, και πιο συγκεκριμένα σε σχέση με τον εξ ορισμού ευρύτερο όρο της ανθρωποκτονίας. Η περίπτωση αυτή θα μπορούσε να αποτελεί ένα ακόμη ενδιαφέρον πρόβλημα για τους θεράποντες λογικών προβλημάτων, της υπαγωγής του επιμέρους στο γενικό – αν δεν επρόκειτο για την φονική, κυριολεκτικά, σηματοδότηση ανθρώπινων ζωών.

Από τη δεκαετία του 1970, όταν η κοινωνιολόγος Diana Russell διατύπωσε «τον ορισμό της γυναικοκτονίας [femicide] ως της ανθρωποκτονίας μίσους που διαπράττεται από άνδρες σε βάρος γυναικών», και η ίδια προσδιόρισε «χρονικά την τέλεση του συγκεκριμένου εγκλήματος, από την καύση των μαγισσών στο παρελθόν μέχρι την σύγχρονη εποχή» (σ. 59), ο όρος και οι συμπαραδηλώσεις του δεν έχουν πάψει να απασχολούν τη δημοσιότητα, επιστημονική ή κοινή. Για την Ελλάδα, σημειώνεται πως ευρύτερη χρήση του όρου αρχίζει να γίνεται με τον «βιασμό[] και [τ]η[ν] άγρια δολοφονία της Ελένης Τοπαλούδη το 2018» (σ. 42). Πέρα από το γεγονός ότι ο συνδυασμός του όρου με το ευρύτερο πλαίσιο που φέρει το όνομα «πατριαρχία» έχει προκαλέσει (και θα συνεχίσει να προκαλεί) σωρεία συζητήσεων και ερευνών, οι οποίες ενίοτε αξιώνουν πρόσβαση στην εσώτερη συγκρότηση της νεωτερικότητας (αλλά και ευρύτερων ιστορικών περιόδων), ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζει η θεματική που καλύπτει η εν λόγω συλλογή, αναφορικά με την τοποθέτησή της στο πεδίο του δικαίου. Από τον εννοιολογικό προσδιορισμό της γυναικοκτονίας ως κριτηρίου επιβολής συγκεκριμένης ποινής μέχρι τα ερωτήματα (που αφορούν περισσότερο την

υπανάπτυκτη στην Ελλάδα κοινωνιολογία του δικαίου και όχι τη δογματική του δικαίου) της αντίστοιχης εκπαίδευσης των διοικητικών και αστυνομικών φορέων, αναπτύσσεται ένα ιδιαίτερα ενδιαφέρον φάσμα επιχειρημάτων, η παρουσίαση του οποίου είναι ιδιαίτερα ευχερής μέσα από τη σελιδοποίηση του τόμου. Από την λογική επισήμανση πως εάν γίνει νομικά αποδεκτός ο όρος, τότε θα πρέπει η δικαϊκή λογική να συμπεριλάβει και το έτερο επιμέρους της ανδροκτονίας υπό το γενικό της ανθρωποκτονίας, μέχρι τη διαπίστωση ότι το αστυνομικό όργανο που καλείται να επέμβει σε μια περίπτωση ενδοοικογενειακής βίας, η οποία εύκολα μπορεί να οδηγήσει σε φόνο, είναι πιθανό να έχει ξυλοκοπήσει την δική του σύζυγο πριν ξεκινήσει την υπηρεσία του, ο προβληματισμός για το ερώτημα που εκφράζει ο τίτλος της συλλογής είναι κάτι που αφορά κάθε άνθρωπο της σύγχρονης κοινωνίας. Σε μια χώρα η οποία επαίρεται μέχρι σημείου παράκρουσης για τη διαχυτικότητα, τη φιλικότητα και την αμεσότητα των ανθρώπων της, συλλογές όπως αυτή θα έπρεπε να ενταχθούν στην δευτεροβάθμια εκπαίδευση.

Θ. Γ.

Μιχάλης Σκομβούλης (επιμ.) – *Γκέοργκ Λούκατς – Ιστορία και ταξική συνείδηση. Εκατό χρόνια μετά*. ΚΨΜ, Αθήνα 2026, σ. 402.

Το 2023 συμπληρώθηκαν εκατό χρόνια από την έκδοση του συγγράμματος του Georg Lukács *Ιστορία και ταξική συνείδηση* (*Geschichte und Klassenbewußtsein*), το οποίο επρόκειτο να σηματοδοτήσει μια καμπή όχι μόνο στο πεδίο του αριστερού λόγου, αλλά εν γένει στο πεδίο της κοινωνικής θεωρίας τον 20ό αιώνα. Με αφορμή την εκατονταετηρίδα το Τμήμα Πολιτικής Επιστήμης και Ιστορίας του Παντείου Πανεπιστημίου οργάνωσε τον Δεκέμβριο του 2023 ένα συνέδριο με σκοπό την εκ νέου ανάγνωση και αποτίμηση του εν λόγω συγγράμματος. Ο τόμος που αναφέρεται εδώ συγκεντρώνει – υπό την επιμέλεια του Μιχάλη Σκομβούλη – τα κείμενα των εισηγήσεων του συνεδρίου, παρέχοντας πλούσιο υλικό για θεωρητικό αναστοχασμό. Ενώ βεβαίως το βασικό ενδιαφέρον στρέφεται στο αναφερθέν σύγγραμμα και σε ερωτήματα που έθεσε και απασχολούν τον θεωρητικό λόγο μέχρι σήμερα (αν και, παρόλες τις επανειλημμένες παραινέσεις των συγγραφέων του τόμου, δεν απασχολούν τον πολιτικό λόγο και την πολιτική πράξη), στις αναλύσεις περιλαμβάνονται, έστω ως γραμματολογικές αντιστίξεις, επίσης έτερα έργα του Ούγγρου στοχαστή. Σε κάθε περίπτωση, αυτό που προσφέρει ο τόμος είναι μια καλή χαρτογράφηση των προκείμενων και των συμφραζόμενων του συγγράμματος, είτε πρόκειται για τη νεοκαντιανή φιλοσοφία, στην οποία είχε παιδευτεί ο νεαρός Lukács, είτε για τις απόπειρες ανασυγκρότησης μιας νεωτερικής μεταφυσικής (τύπου Ernst Bloch), είτε βεβαίως για την αντιπαράθεση με τον τότε ‘κλασικό μαρξισμό’ (στο τελευταίο αυτό σημείο υπάρχει χώρος για κάποια παραπάνω

εντρύφηση). Όπως όλα τα συλλογικά έργα, έτσι και αυτό χαρακτηρίζεται από μια ποικιλία απόψεων και ερμηνευτικών προοπτικών, αρκετές εκ των οποίων αλληλοδιασταυρώνονται, και εκφράζουν τις διαφοροποιημένες προσεγγίσεις των συντακτών.

Στο πλαίσιο αυτό ας επιτραπεί η εξής μεταφραστική παρατήρηση: Είναι γνωστό, ότι μετά το 1989 ανακαλύφθηκε στο (ενωμένο) Αρχείο της Κομιντέρν και του Κεντρικού Κομματικού Αρχείου του ΚΚΣΕ ένα έγγραφο του Lukács, συνταγμένο στα γερμανικά την περίοδο 1925-1926, με το οποίο ο Lukács προσπαθούσε να απαντήσει στις κριτικές που είχε δεχτεί το εν λόγω σύγγραμμά του, κυρίως με το πέμπτο Συνέδριο της Κομμουνιστικής Διεθνούς, το καλοκαίρι του 1924. Το κείμενο έφερε τον τίτλο *Chvostismus und Dialektik*, συνδυάζοντας έναν ρωσικό και έναν γερμανικό (ελληνικής προέλευσης) όρο. Ο ρωσικός όρος είχε διατυπωθεί από τον Λένιν στο σύγγραμμα του 1902 *Τι να κάνουμε;* όταν σχολιάζοντας τη στάση της εφημερίδας *Εργατική Υπόθεση* (Рабочее дело) τόνιζε πως ενώ ο ρόλος της Σοσιαλδημοκρατίας δεν ήταν να σέρνεται στην ουρά του κινήματος, ωστόσο η *Εργατική Υπόθεση* «όχι μόνο ακολουθεί αυτή την "τακτική-προτσές" αλλά και την ανάγει σε αρχή, έτσι που και η κατεύθυνση του [= της εφημερίδας Θ.Γ.] θα ήταν πιο σωστό να ονομαστεί όχι οπορτουνισμός, αλλά (από τη λέξη хвост [= ουρά]) *χβοστισμός*» (*Άπαντα*, τόμ. 6, σ. 52-53). Όπως πολλές άλλες λέξεις, ο 'χβοστισμός' επικράτησε μέσα στο πολιτικό ιδίωμα που θα εδραιωνόταν στη Ρωσία μετά την επανάσταση, προσθέτοντας την κατάληξη –ισμός σε ζητήματα πολιτικής αντιπαράθεσης, χωρίς απαραίτητα να συμβάλει με αυτό τον τρόπο σε διασαφηνίσεις περιεχομένου. Ακολουθώντας αυτή την μεθόδευση, η αγγλική μετάφραση του 2000 (μετ. Esther Leslie, Verso) απέδωσε τον τίτλο ως *Tailism and the dialectic*, προβαίνοντας έτσι σε έναν κάπως παράταιρο νεολογισμό για την αγγλική γλώσσα. Από την ελληνική πλευρά υπήρξαν διάφορες απόπειρες (στον σχολιασμένο τόμο γίνεται λόγος για *Πολιτική της ουράς*), χωρίς όμως να γίνει χρήση του διόλου νεολογιστικού αλλά εδραιωμένου ελληνικού όρου *ουραγία* – διότι αυτό κάνει αυτός που «σέρνεται στην ουρά του κινήματος», ο ουραγός, όπως ο αρχηγός ασκεί την αρχηγία.

Η εν λόγω συλλογή έχει τουλάχιστον διπλή αξία: αφενός προμηθεύει τον ενδιαφερόμενο αναγνώστη και την αναγνώστρια με πλούσιο υλικό για την μελέτη του Lukács (αξιοποιώντας εν πολλοίς και τη σύγχρονη γραμματολογία), και αφετέρου αποτελεί ένα καλό δείγμα για το επίπεδο της κριτικής διανόησης στην Ελλάδα.

Θ. Γ.

Μπαλτζής, Αλέξανδρος / Τσέτσος, Μάρκος (επιμ.) – *Κοινωνιολογία της τέχνης. Ανθολογία κειμένων*. Ίδρυμα Σάκη Καράγιωργα, Αθήνα 2025, σ. 443.

Η παροχή κατάλληλου και αξιόπιστου υλικού διδασκαλίας στα πανεπιστημιακά μαθήματα, κυρίως αναφορικά με το χώρο της κοινωνικής πράξης και συμβίωσης (με την ευρύτερη σημασία του όρου) αποτελεί εδώ και χρόνια μια πρόκληση σε όσους και όσες εμπλέκονται στην αντίστοιχη διδασκαλία (ένα ζήτημα που, συν τω χρόνω, θα μπορούσε να αποκτήσει την δική του ιστορία). Η πρόκληση αυτή γίνεται επιτακτικότερη, όταν το υπό συζήτηση πεδίο είναι υπανάπτυκτο στην Ελλάδα, πράγμα που σημαίνει ότι πρέπει να ληφθεί υπόψη η όποια θεμελιωτική, τρόπον τινά 'κλασική', περιοδός του, όπως και η συνήθως διογκωμένη τις τελευταίες δεκαετίες γραμματολογία που την συνοδεύει. Αυτό ισχύει για το πεδίο της κοινωνιολογίας της τέχνης, και οι επιμελητές του σχολιασμένου εδώ τόμου, πανεπιστημιακοί καθηγητές αμφότεροι, ο μεν στο Τμήμα Δημοσιογραφίας και Μέσων Μαζικής Επικοινωνίας του ΑΠΘ, ο δε στο Τμήμα Μουσικών Σπουδών του ΕΚΠΑ, έχουν αντεπεξέλθει επιτυχώς στην αναφερθείσα πρόκληση, συνεχίζοντας την παράδοση που έχει δημιουργήσει το Ίδρυμα Σάκη Καράγιωργα.

Το εγχειρίδιο περιλαμβάνει είκοσι κείμενα, ακολουθώντας χρονολογική σειρά στην παρουσίασή τους. Η παρουσίαση ξεκινά με δύο αποσπάσματα από το έργο του Karl Marx, αφενός ορισμένες διατυπώσεις από τη λεγόμενη Γερμανική ιδεολογία, και αφετέρου λίγες παράγραφοι από τα λεγόμενα *Grundrisse* του 1857-58. Ακολουθούν κείμενα των Simmel, Spencer και Durkheim, ενώ τα ονόματα των Sorokin και Parsons μπορούν να εκληφθούν ως γέφυρες προς τον 20ό αιώνα, στο πλαίσιο του οποίου περιλαμβάνονται κείμενα των Adorno, Hauser, Bourdieu, DiMaggio, Crane, Heinich κ.ά. Ιδιαίτερη μνεία πρέπει να γίνει στο υψηλό επίπεδο των μεταφράσεων, οι οποίες αφορούν όρους και αποδόσεις περιεχομένου και ύφους από διάφορες γλώσσες και εποχές.

Ο εγκυκλοπαιδικός χαρακτήρας του εγχειριδίου αντιστοιχεί αφενός σε (ενίοτε επιτακτικές) διδακτικές ανάγκες, εκφραζόμενες σε ένα είδος τυπικής δικαιοσύνης απέναντι στα περιλαμβανόμενα κείμενα. Αφετέρου, ωστόσο, η δικαιοσύνη αυτή τείνει να αποσιωπήσει τη διάσταση της κριτικής, η οποία μετά τα σπαράγματα του Marx αναδεικνύεται σχεδόν αποκλειστικά μέσα από το βαθύ και προκλητικό κείμενο του Adorno. Ακόμη και αν με την υπόμνηση αυτήν υποτεθεί ότι διευρύνονται παράταιρα τα όρια του κοινωνιολογικού πεδίου (όπως και αν οριστούν αυτά), είναι ιδιαίτερα αισθητή η απουσία ονομάτων όπως ο Georg Lukács και ο Ernst Bloch, καθώς αμφότεροι έχουν αφιερώσει πολλές σελίδες για την ανάδειξη του κοινωνικού καθορισμού της τέχνης (κάτι το οποίο προκαλεί την κοινωνιολογική ανάλυση, ακόμη και όταν δεν χρησιμοποιεί το όνομά της)· θα άξιζε, για παράδειγμα, η συμπερίληψη (ενός τμήματος) της μελέτης του Lukács για τον *Φάουστ* (1940), όπως και του κειμένου του Bloch για το αστυνομικό μυθιστόρημα (1965), ακριβώς προς

διαφώτιση των επερχόμενων γενεών που θα στραφούν στο εγχειρίδιο για γνώση. Αυτή η διεύρυνση του προσφερόμενου υλικού θα μπορούσε εξάλλου να αφορά τον ίδιο τον Marx, ο οποίος είχε διατυπώσει το 1859 διεξοδική (επιστολογραφική) κριτική στο θεατρικό έργο του Ferdinand Lassalle *Φραντς φον Ζίκινγκεν*, ανατρέχοντας στο αισθητικό εννοιολόγιο και παροτρύνοντας τον κάποτε συνοδοιπόρο του: «Θα έπρεπε ... να σαιξπηρίζεις περισσότερο..., ενώ τώρα σου καταλογίζω ως σημαντικότατο σφάλμα ότι σιλερίζεις, ότι μετατρέπεις τα άτομα σε απλά φερέφωνα του πνεύματος των καιρών». Πρόκειται για σημειώσεις που δεν έχουν χάσει τη σημασία τους μετά από ενάμιση αιώνα.

Δεδομένου εξάλλου, ότι η κοινωνιολογία ήταν και είναι ένα πεδίο που θρέφεται από διάφορες, ενίοτε ιδιαίτερα ανόμοιες εισροές, θα μπορούσαν δίπλα στη συμβολή του Simmel να υπάρχουν οι παράγραφοι του Max Weber για την εντασιακή σχέση μεταξύ (θρησκευτικής) αρνησικοσμίας και τέχνης, οι οποίες καταγράφονται το 1915 (και αναθεωρημένες το 1920) στην περιβόητη για την κατοπινή γραμματολογία *Ενδιάμεση θεώρηση*. Μέσα και πέρα από τις θεμελιωτικές αναπτύξεις του Weber, οι οποίες συνοψίζουν θεματικές και προβληματικές του 19ου αιώνα, η φοιτήτρια και ο φοιτητής θα μπορούσαν να αποτιμήσουν ποια κατοπινά κείμενα αποτελούν (ενδεχομένως και με άγνοια του συντάκτη τους) αναδιατυπώσεις μοτίβων που είχαν ήδη διατυπωθεί σε βάθος στην καμπή του 20ού αιώνα, πράγμα που ισχύει τόσο για τις πυκνές διατυπώσεις του Bourdieu όσο και για τις αναπτύξεις της Heinich.

Η ανάπτυξη του εγχειριδίου καταδεικνύει μέσα από την πολυσημία του περιεχομένου του την ιδιαίτερη πορεία των κοινωνικών επιστημών (με εστίαση στο συγκεκριμένο πεδίο) μετά τον Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο, οι συνέπειες του οποίου θα καταπλακώσουν για κάποιες δεκαετίες τις αμέσως προηγούμενες από τον ίδιο συζητήσεις, ωθώντας ενίοτε τον επιστημονικό λόγο στην ανακάλυψη του αλφαβήτου ή (και) στην κατασκευή καθαρά διανοητικών συστημάτων, δίκην επιστημονικής αντικειμενικότητας. Θα ήταν, για παράδειγμα, ενδιαφέρον να δει κανείς τι περιεχομενικό θα απέμενε από τον Κώστα Καρυωτάκη ή τον Ρόδη Ρούφο (τα ονόματα είναι απλώς ενδεικτικά), εάν το έργο τους περνούσε από τους τυπολογικούς πίνακες του Paul DiMaggio. Αυτά όμως, είναι ερωτήματα που αφορούν κυρίως την διδάσκουσα και τον διδάσκοντα στο πλαίσιο μιας διεξοδικής διαδικασίας μάθησης. Οι επιμελητές μας παρέδωσαν ένα πλούσιο υλικό, προς δοκιμή και στοχασμό – δεν μένει παρά να ευχηθούμε Καλή συνέχεια στο εγχείρημά τους.

Θ. Γ.